

- Cengiz Kallek, *Sosyal Servet: İslamda Yönetim-Piyasa İlişkisi*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015, 251 s.

Değerlendiren: Erhan Bahtiyar*

İslam Hukuku ve İktisat Tarihi üzerine çalışmaları bulunan Prof. Dr. Cengiz Kallek'in son eseri olan *Sosyal Servet: İslam'da Yönetim-Piyasa İlişkisi* isimli çalışması, doktora tezinin çeşitli ilavelerle zenginleştirilmiş hâlidir.

Günümüzde konvansiyonel ekonomiye ait kavramların sirayet ettiği İslam iktisat sistemi kendisine ait çözümleri artık bulmak zorundadır. Bunun için de Müslüman toplumlara İslam iktisat sisteminin iyi anlatılması ve gerekli iktisadi modelin kurulabilmesi için Hz. Peygamber (a.s.) ve Hulefa-i Raşidîn dönemindeki uygulamaların detaylı incelenmesi gerekmektedir. İktisatta yer alan neredeyse tüm uygulamalar Batı medeniyeti tarafından belirlenmiş ve oyunun kuralları kendileri tarafından yazılmıştır. Geliştirilen ekonomik sistem günümüzde Müslüman toplumların ihtiyaçlarına cevap verememektedir. Başta "faiz" olmak üzere birçok kavramın getirdiği sorunlar kapitalist sistemin ekonomik krizlerle yüzleşmesini de kaçınılmaz hâle getirmiştir. Unutulmaya yüz tutmuş iktisadi uygulamalar ile konvansiyonel ekonomi arasında sıkışıp kalan Müslümanlar için çıkış yolu, yine geçmişe referansla günümüze uyarlanacak sentezlerle mümkün olacaktır.

Cengiz Kallek, bu eseriyle Hz. Peygamber (a.s.) ve Hulefa-i Raşidîn döneminde temelleri atılan iktisadi sistemi derinlemesine incelemeyi amaçlamıştır. Yazar, ekonomik sistemi eleştirirken önce Batı ile İslam medeniyeti arasındaki temel farkları açıklayarak etkileyici bir giriş yapmıştır. Kitabın giriş kısmındaki eleştirisiyle Batı ile İslam medeniyetinin dünyamızda yaşanan olayları anlamakta kullandığı metotlardaki farklılıkları ele almıştır. Batı medeniyeti, varlık olarak insana bakış açısını hedonizm ve materyalizm üzerine temellendirmektedir. Tükettiği eşyadan haz duyan veya onu haz duymak için tüketen birey aslında bugünkü kapitalist dünyanın da temellerini oluşturmaktadır. Tüketim çılgınlığına varacak kadar egoist davranabilen "ekonomik adam" (homo economicus), ekonomi bilimi için araştırılması gereken en önemli konular arasında yerini almıştır.

Rasyonel davranabilen birey için dinî ve ahlaki değerlerin yerini artık öz-çıkarları almıştır. Yazar, beşer merkezli olarak her şeyin yaratıcısı olarak insana dayalı felsefeyi açıklayarak durumu kavramlaştırmıştır. Bu durumu, batılı ekonomik sistemlerin *nasıl* sorusu ile yetinecek aslında esas gayeye götüren *niçin* sorusunu sormaktan yoksun olmalarıyla açıklamaya çalışmıştır (s. 4). *Nasıl* sorusunu soran "rasyonel" ekonomik bakış açısına sahip bireyin yaradılış gayesinden uzak kalmasına neden olacak bir yaşam tarzını benimsemesi ise kaçınılmazdır. Dünyada *niçin* sorusunu sormadan yaşayan bireyin "görünmez el" üzerinden tüm toplumun refahı ile sonuçlanacak bir hayatı getirmesinin ise mümkün olmayacağı anlaşılmaktadır. Buna karşılık İslamiyet, halifelik düsturu ile bu bakış açısını kavramlaştırmıştır. İnsanı Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak nitelemiş ve Allah'ın emir ve yasaklarını uygulayan bireyler olarak yaşamalarını istemiştir. Bu bağlamda, eşyayı tükettikçe mutlu olan Batı medeniyetine karşılık, halifelik düsturuyla eşyaya emanet olarak bakan İslam medeniyeti

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam İktisadi ve Finansı Bölümü.
DOI: dx.doi.org/10.12658/human.society.5.10.D0116

dikkat çekmektedir (s. 5). Yazar tam da bu noktada, İslam iktisadının yeniden temellendirilmesi için adeta ışık tutacak uygulamaları kitabında bizlerle paylaşmaktadır.

Kitabın odak noktasını, günümüz koşullarına göre kurulacak İslam iktisadi sistemine katkıda bulunmak için Kur'an ayetleri ve hadisler ışığında Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin döneminin incelenmesi oluşturmaktadır. İki ana bölümden oluşan kitap, birinci bölümde İslam iktisadi için piyasaya ait kavramları açıkladıktan sonra ikinci bölümde devletin piyasayı nasıl yönettiğini ve denetlediğini incelemiştir.

Söz konusu eser birinci bölümde piyasalar üzerine derinleşirken riba, karaborsacılık, haksız iktisap gibi alt başlıklar için Kur'an ayetlerini ve hadisleri referans göstermeye dikkat etmiştir. Gelişen global piyasa koşullarında İslami piyasa enstrümanları için riba (faiz) kavramının açıklanması önemini korumaktadır. Bu konu hakkında tartışmalar devam etmekteyken yazar konuyu ayetler ve uygulamalar ışığında incelemeye çalışmıştır. Riba, yazar tarafından kısaca anamal ya da anapara üzerindeki artış olarak açıklanmıştır. Ayrıca, yazar Kur'an-ı Kerim'in on iki suresinde on dokuz defa ribanın tekrarlandığını vurgulamış ve ribanın tarihsel gelişiminde de tıpkı içkinin haramlığı ve zekâtın farziyeti gibi tedriciliğin söz konusu olduğunu kaydetmiştir (s. 38). Kitaba ismini de veren "Sosyal Servet" kavramını bugün kapitalist düzen içindeki şirketler tarafından yürütülmeye çalışılan sosyal sorumluluk projeleriyle kıyaslamak doğru olacaktır. Bir tarafta devlet ile müteşebbis arasındaki işbirliği ve dayanışma ile ortaya çıkan herkese ait servet, diğer tarafta ise kalıplaşmış sınıflar arası ayrımın getirdiği suçluluk psikolojisiyle hayata geçirilmiş sosyal sorumluluk projeleri bugünkü düşünce farklılığını açıklamaktadır. Yazar kitabında özetle, sosyal servet kavramını İslam felsefesine dayandırarak servetin devlet veya birey ayrımı gözetmeksizin herkese ait olması gerektiğini vurgulamıştır (s. 63). Birinci bölümün son konusu ve önemli konularından biri olarak ele alınan *narh* sistemi basitçe devletlerin piyasadaki fiyat istikrarını sağlamak için kullandıkları tavan fiyat uygulaması olarak açıklanabilir. Yazar, Hz. Peygamber (a.s.) ve Hz. Ömer dönemindeki uygulamaların genellikle bilinenin aksine tavan fiyat uygulaması için bağlayıcılık oluşturmadığı kanaatine varmıştır (s. 127).

İkinci bölümde ise *hisbe* müessesesi ele alınmıştır. Yazar devletin piyasa ile olan ilişkisini ve müdahale yöntemlerini gün ışığına çıkarmaya çalışmıştır. İslam medeniyeti için ticaretin ve tüccarın önemine binaen İslam'ın ilk yıllarında birçok düzenleme yapılmıştır. Pazarların düzen ve intizamı, pazarın kurulacağı yerin belirlenmesinden, denetlenecek unsurların kararlaştırılmasına kadar geniş bir yelpaze ile iktisadi sistem içinde yerini almaktadır. Hz. Peygamber (a.s.) iktisadi bağımsızlığın önemini muhakkak çok iyi biliyordu (s. 142). Bu noktada, iktisaden güçlü bir devletin, *hisbe* teşkilatıyla devlet başkanından devletin alt kadrolarına kadar denetleyen yapısı ilgi çekicidir. Hz. Peygamber (a.s.) Medine Pazarını kurduktan sonra bizzat kendisinin piyasanın kontrolü ve ticaretin düzenlenmesi için pazarı denetlediği bilinmektedir. Yazar tarafından da bahsedildiği üzere, Resûlullah (a.s.) İslam tarihinin ilk *muhtesibi* olarak değerlendirilmektedir. Günümüzle kıyaslandığında tüccarın ve girişimcinin korunması için gerekli olan tüm imkânları İslamiyet'in ilk yıllarında bizzat kendisi tesis etmiştir. İslamiyet'in tüccara bakış açısını belki de en güzel açıklayan Hz. Peygamber'e ait şu hadistir: "Kim Müslümanların beldelerinden birine yiyecek [maddesi] getirir ve cari fiyattan satarsa şehid sevabı alır." Yazar ayrı başlıklar altında fiyat denetimi, serbest rekabetin temini ve haksız rekabetin önlenmesi gibi günümüzde de tartışılan birçok konu hakkında İslam

tarihinin ilk yıllarındaki uygulamaları yaşanan olaylar üzerinden paylaşmıştır. Buna ek olarak, haram kılınmış malların ticaretinin önlenmesi hakkında Hulefa-i Raşidin tarafından çok sıkı tedbirler alındığını ve çeşitli yaptırımlarla ticaretin düzenlendiği yazar tarafından detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Özetle eser, mevcut ekonomik koşullar göz önünde bulundurularak Müslümanlar için kurulacak yeni iktisadi sistem için gerekli devlet ve piyasa uygulamasını Asr-ı Saadet dönemini merkeze alarak incelemiştir. Yazar çalışmasında argümanlarını Kuran-ı Kerim ve Asr-ı Saadet dönemine ait uygulamalarla desteklemiştir. İslam âleminde süregelen günümüz koşullarına uygun iktisadi arayışa rehberlik edebilecek çalışmaların oldukça az olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Sosyal Servet: İslamda Yönetim-Piyasa İlişkisi adlı eserin, Türkiye'deki İslam İktisadi yazınına hatırı sayılır bir katkı yapacağı söylenebilir.